

УДК 336.741.242:336.113.12

В. А. Фостолович,

Доктор філософії, кандидат с.-г. н, доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-5359-7996

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.17.8

ВПЛИВ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА РІВЕНЬ "ТІНЬОВОГО" БІЗНЕСУ

V. Fostolovych,

Dr. PhD, assistant professor of accounting and taxation sectors of the economy
of the Faculty of Accounting and Auditing of Vinnytsia National Agrarian University

IMPACT OF TAX BURDEN ON INDIVIDUAL INCOME ON THE LEVEL OF "SHADOW" BUSINESS IN THE CONDITIONS OF MARKET TRANSFORMATIONS

В основі доходів державного бюджету податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) займає ліву частку. Наявність тіньової економіки та тіньової заробітної плати призводить до недоотримання надходжень до бюджету від зазначеної статті доходів. Зі сторони фізичних осіб, громадян ця сума утримується із доходу та призводить до отримання меншої суми коштів "на руки", тому виступає спокусою для ухилення від її сплати. Податковим агентом для перерахування коштів до державного бюджету за статтею ПДФО виступає підприємство. В основі фінансового результату діяльності підприємства лежить різниця між його доходами та витратами, а ПДФО опосередковано виступає видатковою його частиною. Тому в процесі планування фонду оплати праці та величини видаткової частини підприємства доцільним є планувати його величину. Для держави важливим є вишукувати методи для зниження рівня тіньової економіки та збільшення можливостей працедавцям піднімати розмір фонду оплати праці, що спонукатиме до поповнення державної скарбниці та збагачення населення.

On the basis of state budget revenues, the personal income tax (PIT) occupies the lion's share. The presence of a shadow economy and shadow wages leads to the under-receipt of budget revenues from this item of income. For individuals, this amount is deducted from the income of individuals and results in a smaller amount of money on hand, therefore it is tempting to evade it. The enterprise is the tax agent for transferring funds to the state budget under the PIT. The financial result of the enterprise is based on the difference between its income and expenses, and the PIT indirectly acts as its expenditure part. Therefore, in the process of planning the payroll fund and the size of the expenditure part of the company, it is advisable to plan its value. It is important for the state to find ways to reduce the level of the shadow economy, and to increase the ability of employers to raise the size of the wage bill, which will encourage the replenishment of the state treasury and enrichment of the population. All the time, the actions of the state authorities are aimed at solving the problem of replenishment of the state budget and optimization of the tax system to a level at which the enterprises will be able to pay taxes and the proceeds to the state treasury in the form of taxes will be sufficient to provide expenditures within the planned budget. In order to find ways to optimize personal income tax deductions and corporate income tax, it is necessary to analyze the state of the shadow economy in the country and study the factors that encourage the development of the shadow economy and the formation of economic conditions in which this phenomenon becomes the least possible and appropriate. Overcoming the shadow economy at the national level will make it possible to improve the socio-economic situation in Ukraine. In our opinion, it is necessary to improve the quality of economic literacy of citizens, including it in all directions of educational programs. Economic literacy among active youth will facilitate the correct choice of the organizational structure of the business, the technology of its implementation and understanding of responsibility for economic offenses and the consequences of committing economically unlawful actions.

By forming economically and professionally educated youth and creating favorable conditions for the development of small and medium-sized businesses, it will be possible to minimize the manifestations of the shadow economy. All these actions will have a manifestation of synergistic effect to improve the economy of our country as a whole.

Ключові слова: утримання із доходів, фізичні особи, бюджет, держава, управління витратами, підприємство, податковий агент, фінансовий результат, ефективність.

Key words: income withholding, individuals, budget, government, cost management, enterprise, tax agent, financial result, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Податок на доходи фізичних осіб на рівні держави виступає одним із найважливіших джерел поповнення бюджету. Держава зацікавлена у збільшенні величини вливання коштів від кожного із видів податків, у тому числі і від податку на доходи фізичних осіб. Чинний на сьогодні механізм оподаткування фізичних осіб є індикатором визначення податкового навантаження на доходи населення та рівня розвитку тіньової економіки. Еластичність податкової системи визначає величину офіційного рівня зайнятості населення та прагнення (або відсутність такого бажання) від ухилення сплати податків. Тому важливим є проводити скрупульозний аналіз величини податкового навантаження на доходи фізичних осіб та вишукувати джерела зниження рівня тіньової економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблеми оподаткування доходів фізичних осіб займалось досить багато вітчизняних науковців-економістів та практиків, зокрема: важливими є праці системи Т.М. Демченко [1], Є.С. Гордієнко, О.І. Коблянська, В.М. Мельник, В.Ф. Максимова, А.О. Омелянкович, О.В. Покатаєва, К.І. Швабій та ін. Проблематикою проведення нарахувань на доходи фізичних осіб за різних ситуацій переймались: А.П. Шевчук, Г.В. Блакита, Т.В. Мокієнко, І.С. Пізняк та ін. Важливість планування витрат у системі управління підприємством вивчала Фостолович В.А. та інші.

Вивчення даного питання в повному обсязі на сьогодні не є стабільним, оскільки нормативно-правове регулювання його відчуває постійних змін із року в рік. Важливість питання обґрунтовується значним впливом зміни податкового тиску на величину тіньової економіки в країні. Тому необхідним є пошук шляхів виведення як підприємств, так і фізичних осіб і їх діяльності із тіньової економіки.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною ціллю нашого дослідження є вивчення системи оподаткування доходів фізичних осіб із метою обґрунтування доцільності та необхідності діючого механізму поповнення державного бюджету. Завданням дослідження є розробити способи виведення підприємств та діяльності фізичних осіб із тіньової економіки, поліпшуючи умови праці та оптимізуючи податкову систему до рівня оптимального податкового навантаження, забезпечуючи максимальну величину її еластичності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні досить актуальним виступає питання відносин між державою та фізичними особами України в сфері боротьби із тіньовою економікою та тіньовою заробітною платою. Існування тіньової заробітної плати пов'язане із надмірною величиною податкового навантаження на фонд оплати праці. Важливим моментом у вирішенні цього питання також є невідповідність розмірів оплати праці до мінімальних потреб людей.

Величина податкового навантаження виступає одним із головних індикаторів ефективності економічного розвитку країни та благополуччя населення.

Чинний на сьогодні механізм оподаткування доходів фізичних осіб визначає:

- рівень розвитку тіньового сектору економіки;
- рівень податкового навантаження на доходи населення;
- величину офіційного рівня зайнятості населення;
- прагнення фізичних осіб від ухилення сплати податків;
- інше.

Визнаний в Україні високий рівень тіньової економіки визначає:

- невідповідність податкового навантаження на доходи фізичних осіб між платниками;

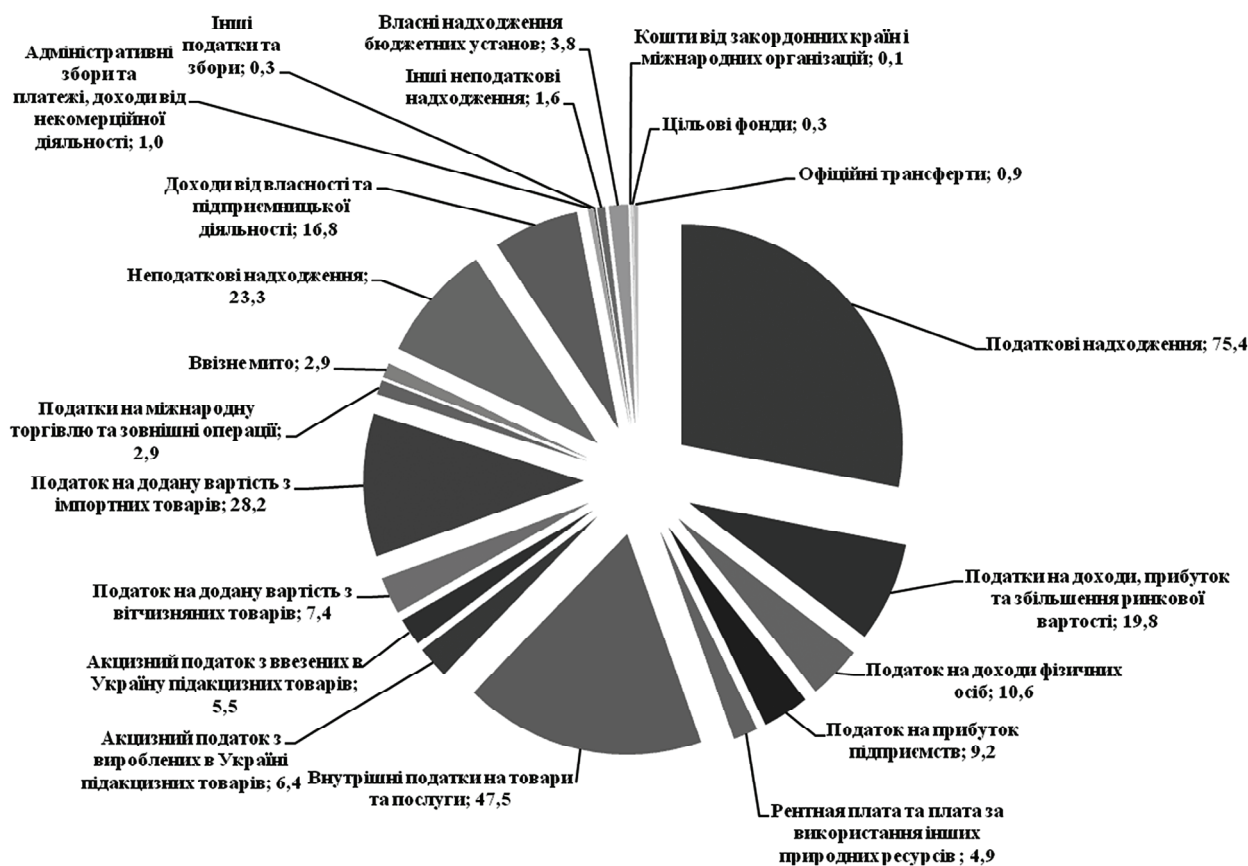

Рис. 1. Структура доходів державного бюджету України у 2019 році станом на 01.08.2019 р.

Джерело: згруповано автором на основі: Доходи держбюджету України. Електронний ресурс. — Дата доступу 05.09.2019 р. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2019/> [2].

— законодавчі колізії із нормативами податкового законодавства;

— невідповідністю основних принципів податкового законодавства та тим, що встановлені у Податковому Кодексі України.

Важливим є вивчити вплив рівня податкового навантаження на рівень тонізації економіки. Ми вважаємо, що податкова система повинна бути достатньо еластичною і враховувати щорічні зміни як у середині країни, так і у стосунках із зовнішніми партнерами. Величина ставок податків не повинна бути ні занадто низькою, ні занадто високою. Відомо, що заниження ставок податків призводить до втрати реалізації функції стимулювання діяльності юридичних та фізичних осіб та утворення дефіциту бюджету. В той час як завищення ставок податків саме і призводить до розвитку тіньової економіки.

Проаналізувавши структуру надходжень до державного бюджету України за роками, відмічено, що саме за рахунок оподаткування доходів фізичних осіб бюджет формується в межах 9—11 %

Варто зазначити, що дохідна частина бюджету України складається із надходжень до загального та спеціального фондів. Максимальна величина надходжень до бюджету, в межах 90% складають суми загального фонду. Саме така частина фінансових надходжень не спрямовується на виконання конкретної цілі, проте формує загальні видатки держави. В той час як кошти цільового фонду спрямовані на предметно-цільове використання, та фінансують конкретні цілі державних видатків.

Проведено аналіз структури надходжень до державного бюджету України з метою встановлення місця оподаткування доходів фізичних осіб у загальній його величині.

Зазначено, що у 2018 році податок на доходи фізичних осіб у загальній структурі надходжень до державного бюджету забезпечив його поповнення на 9,88%, а податок на прибуток підприємств — 10,44%.

Структуру доходів державного бюджету України у 2019 році нами представлено схематично на рисунку 1.

Тому для держави необхідним є створити максимально комфортні умови для роботи

підприємств, щоб вони, отримуючи достатню величину прибутку, мали можливість збільшувати фонд оплати праці. Такий підхід, на нашу думку, сприятиме поповненню державного бюджету у більшій мірі та спонукатиме до зниження рівня розвитку тіньової економіки.

В Україні Мінекономрозвитку проводить розрахунок рівня тіньової економіки. За даними таких розрахунків відмічено, що рівень тіньової економіки у 2018 році склав 30% від офіційного ВВП. Розмір даного показника у 2018 році був на 2 % менше при порівнянні із даними 2017 року [3].

Для держави та її позицій на міжнародному ринку це є позитивним показником, який визначає рівень ефективності проваджуваних внутрішніх реформ. Оскільки відомо, що головними причинами виникнення тіньової економіки на рівні держави є існування значного розриву між доходами різних ієрархічних верств населення та втрата довіри населення до влади. За даними оцінки рейтингу Індексу бідності країн світу ще у 2015 р., який проводили аналітики агентства Bloomberg Україна виявилась на другому місці. Величина цього Індекса розраховувалась на основі показників бідності і інфляції. Виходячи із цього, населення держави вимушено було вишукувати шляхи для покращення своєї фінансової ситуації, збільшуючи рівень неформальної зайнятості, та зменшуючи в результаті цього видатки до державного бюджету. Завдяки тіньовій економіці населення отримує додаткові фінансові можливості, проте призводить до процвітання корупції на усіх рівнях: як на побутовому, так і на економічному і політичному тощо. Тому в результаті, від цього вигоди не отримує жодна із сторін: ні держава, ні населення, деструктивно впливаючи на рівень соціально-економічного розвитку країни.

Поняття "тіньова економіка" отримано у результаті перекладу на українську мову із англійської термінів: "black economy", "ghost economy", "shadow economy". Не існує чіткого визначення поняття тіньової економіки.

Із юридичної точки зору тіньова економіка — це економічна діяльність, що заборонена законодавством України.

З аналітичної точки зору тіньова економіка розглядається як уся економічна діяльність, при аналізі якої не враховують офіційної статистики із різних причин та не долучають певної частини доходу у склад ВВП країни.

З економічної точки зору доцільно виокремити такі сфери тіньової економіки:

1. Неофіційна економіка включає в себе легальні види економічної діяльності, у яких не враховується весь обсяг зафіксований офіційно у статистиці виробництва товарів чи послуг, що здійснюється із метою приховання діяльності від сплати податків із отриманих доходів.

2. Фіктивна економіка передбачає хабарництво, здійснення приписок, фіксація спекулятивних угод та інших видів шахрайства, які пов'язані із отриманням та передачею грошової маси.

3. Підпільна економіка — включає в себе провадження всіх заборонених на законодавчому рівні видів економічної діяльності.

Ми вважаємо, що прояви тіньової економіки в Україні присутні майже в усіх сферах економічної діяльності (як серед бізнесу приватних підприємців, так і у колах корпоративного підприємництва та представників органів влади). Вона зустрічається у формі:

- неофіційної заробітної плати;
- використання праці за договорами цивільно-правового характеру із метою уникнення донарахування виплат ЄСВ до мінімальної їх величини;
- необліковувани розрахунки готівкою;
- заниження величини офіційних доходів як громадян, так і підприємства;
- відмивання коштів;
- неофіційне виробництво (незаконна діяльність);
- незаконні способи та ринки збуту;
- невідображення готівкових розрахунків у фінансовій звітності та інше.

Усі ці ситуації призводять до недоотримання доходів державним бюджетом та порушення гармонії соціально-економічних відносин. Від таких ситуацій держава стає неспроможною виконувати свої соціальні гарантії і поглиблюється недовіра у триаді відносин між суспільством державою та бізнесом.

Науковцями було виокремлено головні специфічні причини виникнення тіньової економіки, які необхідно враховувати при розробці способів зниження її рівня в Україні.

Приварнікова І. та Степанюк К. [5] виокремлюють чотири групи причин виникнення тіньової економіки:

1. Соціально-економічні викликані:
 - низьким рівнем доходів, що спонукає до їх приховування із ціллю не виокремлювати із них частку для сплати податків. Для цього актуальним стало питання пошуку нелегальних заробітків та створення нелегальних видів діяльності;

Таблиця 1. Динаміка величини та структури доходів державного бюджету України впродовж 2017–2018 рр.

Показники	Роки			
	2017		2018	
	млн грн	%	млн грн	%
Усього	739265,0	100,0	928108,3	100,00
Податкові надходження	62713,7	79,06	753815,6	81,22
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	141945,3	17,89	188624,1	20,32
Податок на доходи фізичних осіб	75033,4	9,46	91741,8	9,88
Податок на прибуток підприємств	66911,9	8,44	96882,3	10,44
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	48661,1	6,13	45265,7	4,88
Внутрішні податки на товари та послуги	422274,1	53,23	493360,6	53,16
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	66303,7	8,36	71143,8	7,67
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	41989,7	5,29	47708,6	5,14
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	63450,4	8,00	79130,9	8,53
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	250530,2	31,58	295377,3	31,83
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	24541,8	3,09	27076,6	2,92
Ввізне мито	23898,4	3,01	26560,4	2,86
Вивізне мито	643,5	0,08	516,2	0,06%
Збори на паливно-енергетичні ресурси	-12,1	0,00	-6,2	0,00
Інші податки та збори	-10951,6	-1,38	-505,1	-0,05
Неподаткові надходження	128402,3	16,19	164676,5	17,74
Доходи від власності та підприємницької діяльності	71553,7	9,02	87170,4	9,39
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	10437,6	1,32	18413,6	1,98
Інші неподаткові надходження	10882,6	1,37	12399,9	1,34
Власні надходження бюджетних установ	35528,3	4,48	46692,6	5,03
Доходи від операцій з капіталом	286,9	0,04	657,5	0,07
Надходження від продажу основного капіталу	39,8	0,01	33,6	0,00
Надходження від реалізації державних запасів товарів	182,0	0,02	573,2	0,06
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	65,1	0,01	50,8	0,01
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1607,4	0,20	1464,8	0,16
Цільові фонди	65,1	0,01	187,5	0,02
Офіційні трансферти	5967,7	0,75	7306,3	0,79

Джерело: згруповано автором на основі: Доходи держбюджету України [Електронний ресурс]. — Дата доступу 05.09.2019 р. Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2018/> [2].

— на рівні держави слабкий економічний стан та кризові явища породжують розвиток процесу тінізації економіки;

— недосконалістю податкової системи країни через низьку ефективність системи контролю та високі податкові ставки наряду із низьким розміром штрафних санкцій виступають мотивом від ухилення сплати податків.

2. Політичні викликані:

— нестабільністю політичної ситуації, яка провокує до приховування доходів на різних ієрархічних рівнях провадження бізнесу;

— корумпованістю владних сфер, що сприяє поширенню тіншової економіки.

3. Правові викликані:

— колізіями та прогалинами у нормативно-правових актах, що робить можливим провадити незаконно неофіційну діяльність;

— низьким рівнем відповідальності за вчинення правопорушень й економічних злочинів шляхом ухилення від сплати податків, що мінімізує ризики в процесі провадження тіншової діяльності.

4. Морально-етичні:

— сприйняттям ситуації наявності тіншової економіки. Розвинуте суспільство засуджує тіншову економіку та незаконну діяльність у будь-якому із її проявів.

Перед державою стоїть важливе завдання пошуку шляхів подолання явища тіншової економіки. Весь час дії державних органів влади спрямовані на вирішення проблеми поповнення державного бюджету та оптимізації податкової системи до такого рівня, за якого підприємства будуть спроможними сплачувати податки, а надходження до державної казни у формі податків будуть достатніми для забезпечення видатків в межах запланованого бюджету.

З ціллю пошуку шляхів оптимізації утримання із доходів фізичних осіб та податку на прибуток підприємств необхідним є проведення аналізу стану тіншової економіки в країні та дослідження факторів, які спонукають до розвитку тіншової економіки та формування умов господарювання, за яких це явище стає мінімально можливим та доцільним.

Таблиця 2. Динаміка зміни податкового тиску на доходи фізичних осіб

Показник	Період					
	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019
Розмір мінімальної заробітної плати, грн	1218	1378	1450	1600	3200	4173
Величина прожиткового мінімуму, грн	1218	1378	140	1600	1762	1921

Таблиця 3. Динаміка величини прожиткового мінімуму за категоріями населення впродовж 2019 року

Категорія осіб	Прожитковий мінімум, грн					
	01.01 – 30.06		01.07 – 30.11		01.12 – 31.12	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Діти до 6 років	1492	1626	159	1699	1626	1779
Діти від 6 до 18 років	1860	2027	1944	2118	2027	2218
Для працездатних осіб	1762	1921	1841	2007	1921	2102
Для осіб, які втратили працездатність	1373	1497	1435	1564	1497	1638
Загальний		1853		1936		2027

Джерело: сформовано автором на основі: Закону України від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII "Про Державний бюджет України на 2018 рік"; Закону України від 7 грудня 2018 року № 2246-VIII "Про Державний бюджет України на 2019 рік" // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 50. С. 400 [4].

У процесі порівняння аналогічних показників індексу тіньової економіки у 2019 році відмічено найнижчий рівень впродовж останніх десяти років. Такий рівень детінізації економіки можна розглядати як один із критеріїв оцінки ефективності впроваджуваних реформ і сприйняття їх суспільством.

Державні органи статистики під визначення податкового тиску на доходи фізичних осіб можуть брати до розрахунку виключно офіційно отримані доходи. В результаті, величина офіційно розрахованого доходу для фізичних осіб є заниженою та вирахована величина податкового тиску є меншою. Тому слід зауважити, що реальна величина податкового навантаження буде менша для тих осіб, які отримують неофіційні доходи та не оподатковують їх, порушуючи при цьому законодавство.

Величина податкового навантаження на доходи фізичних осіб залежить як від доходів отриманих у формі заробітної плати, так і інших доходів.

Доцільним є провести аналогію між величинами мінімальної заробітної плати, прожитковим мінімумом та сумою утримань із нарахованого доходу працівникам.

У таблиці 2 нами представлено динаміку зміни податкового тиску на доходи фізичних осіб.

Слід зазначити, що розмір прожиткового мінімуму та мінімальна зарплата є різними соціальними показниками і уже декілька років вони не збігаються за величиною.

Крім того, впродовж року величина прожиткового мінімуму змінюється, при чому вона є різною для різних категорій населення.

Динаміку зміни величини прожиткового мінімуму нами представлено в таблиці 3.

За даними зведеної таблиці варто відмітити що за роками (2018—2019 рр.) величина прожиткового мінімуму зростає як за періодами року, так і за роками. В процесі планування господарської діяльності підприємства керівному персоналу слід звернути на це увагу, оскільки ці зміни викликають збільшення витрат підприємства, які необхідно передбачити це на стадії планування. Зміна цього показника має вплив на низку показників і соціальних гарантій, на основі якого вони розраховуються.

Проте ця величина прожиткового мінімуму є не співвимірною із реальною здатністю забезпечити мінімальні соціальні гарантії для певних категорій населення. Зміна прожиткового мінімуму із величини 1762 грн станом на 1 січня 2018 року до величини 1921 грн у аналогічному періоді 2019 року (зростання на 9%) не відповідає показнику інфляції за рік.

На основі показника прожиткового мінімуму розраховуються:

- величина Єдиного податку (10% прожиткового мінімуму працездатної особи);

- поріг на отримання податкової соціальної пільги (величина прожиткового мінімуму на 1 січня $\times 1,4$ із заокругленням до найближчих 10 грн);

- розмір податкової соціальної пільги (базової) при розрахунку ПДФО (Базова ПСП = 0,5 величини прожиткового мінімуму на 1 січня);

- індексація зарплати (зарплату індексуємо в межах прожиткового мінімуму працездатної особи);

- розмір допомоги на дітей, на які встановлено опіку чи опікунство (розраховується

Таблиця 4. Оподатковувані доходи, на які впливає величина прожиткового мінімум доходів громадян, 2017–2019 рр.

Показник	Розмір	Методика розрахунку	Роки		
			2017	2018	2019
Єдиний податок 1 група, грн	10% ПМ*	ПМ*10%	160,00	176,20	192,10
Межа порогу на отримання ПСП, грн	ПМ* x 1,4 заокруглений до 10	ПМ x 1,4	2240,00	2470,00	2690,00
ПСП (базова), грн	0,5 x ПМ* на 1 січня	ПМ x 0,5	800,00	881,00	960,50
Індексація зарплати, грн	Зарплата індексується в межах ПМ* працездатної особи	ПМ з 01.01 – 30.06 ПМ з 01.07 – 30.11 ПМ з 01.12 – 31.12	1600** 1684** 1762**	1762 1841 1921	1921 2007 2102
Розмір допомоги на дітей, над якими встановлено опіку	Два прожиткових мінімуми на дитину відповідного віку	ПМ x 2 до 6 років***	2984,00	3252,00	3558,00
Розмір допомоги одиноким матерям	Різниця між 100% ПМ на дитину відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на 1 члена сім'ї	100% ПМ*** для дітей до 6 років	1492,00	1626,00	1779,00
		100% ПМ*** для дітей від 6 до 18 років	1860,00	2027,00	2218,00
Розмір мінімальної величини аліментів	Не менше 100% ПМ для дитини відповідного віку	100% ПМ*** для дітей до 6 років	1492,00	1626,00	1779,00
		100% ПМ*** для дітей від 6 до 18 років	1860,00	2027,00	2218,00
Поріг оподаткування пенсій	10 ПМ (оподатковується сума перевищення)	>ПМ x 10	16000	17620	19210
Розмір нецільової благодійної допомоги від благодійника, що підлягає декларуванню	Декларується сума, що перевищує ПМ x 1,4	> ПМ x 1,4	2240,00	2470,00	2690,00
Розмір боргу за цивільно-правовими договорами, що підлягає декларуванню	50% ПМ	ПМ x 0,5	800,00	881,00	960,50

Примітки: ПМ — прожитковий мінімум працездатної особи.

**ПМ впродовж 2017 року за період: з 01.01 — 30.04; з 01.05-30.11; 01.12 — 31.12.

*** розрахунок представлено згідно з ПМ станом на 01.12 — 31.12.

як 2 прожиткових мінімуми на дитину відповідного віку):

— розмір допомоги одиноким матерям (розраховуються як різниця між 100% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одного члена сім'ї);

— розрахунок мінімального розміру аліментів (розмір аліментів має бути не нижче за 100% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку);

— величина порогу оподаткування пенсій (оподатковується сума перевищення при перевищенні порогу у 10 прожиткових мінімумів);

— розмір нецільової благодійної допомоги від благодійника, що підлягає декларуванню (підлягає декларуванню сума більша за прожитковий мінімуму помножений на 1,4);

— сума боргу за цивільноправовими договорами, що підлягає декларуванню (розмір становить 50% прожиткового мінімуму).

Відомо, що ці величини змінюються за періодами, відповідно до руху вихідного показника, яким у разі розрахунку вищезазначених величин є прожитковий мінімум.

Розглядаючи вищезазначену ситуацію, варто відмітити, що значення розрахункових величин постійно збільшується, як і сам прожит-

Таблиця 5. Динаміка співвідношення між розміром мінімальних соціальних гарантій та середнім курсом іноземної валюти, 2016–2019 рр.

	Розмір мінімальної зарплати, грн	Прожитковий мінімум для працездатної особи, грн**	Середній курс долара за рік (за даними НБУ, грн/дол. США)	Мінімальна заробітна плата в перерахунку, дол. США	Прожитковий мінімум у перерахунку, дол. США
2016 рік	1378 - 1600	1330	25,513	53,93 – 62,62	52,05
2017 рік	3200	1600	26,5966	120,32	60,16
2018 рік	3723	1762	26,7956	138,94	65,76
2019 рік	4173	1921	26,7636*	155,92	71,78

Примітки: * за період січень — липень 2019 р.

** станом на 01.01 відповідного року.

*** на початок та на кінець відповідного року, грн.

Таблиця 6. Динаміка мінімальних доходів фізичних осіб в Україні та за кордоном, 2017–2019 рр.

Країна	Роки					
	2017		2018		2019	
	В національній валюті	Євро	В національній валюті	Євро	В національній валюті	Євро
Україна*	3200	106,65	3723	115,83	4173	138,12
Польща, злоті **	2000	469,67	2100	492,76	2250	524,63
Німеччина, € /160 год	1414,40	1414,40	1414,40	1414,40	1470,40	1470,40
€/год	8,84	8,84	8,84	8,84	9,19	9,19

Примітка: *Середній курс гривні до Євро за період: за 2017 р. — 30,0042; за 2018 р. — 32,1429; січень — липень 2019 р. — 30,2133.
 **Середній курс польського злотого до Євро за 2017 р. — 4,2583, за 2018 р. — 4,2617, за січень — липень 2019 р. — 4,2887 за даними офіційного курсу банку Польщі [Kursy walut. Kursy srednie walut obcych w zlotych Дата доступу: 26.08.2019 р. Джерело доступу: https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/kursy/arch_a.html]
 Джерело: згрупувано автором.

ковий мінімум, проте проведення співвідношення їх із курсом іноземної валюти та рівнем інфляції в Україні не дає можливість робити занадто оптимістичний прогноз.

Нами проведено оцінку мінімальної заробітної плати фізичних осіб у порівнянні із зміною курсу іноземної валюти (табл. 5).

З позиції збільшення розміру мінімальної заробітної плати впродовж 2017–2019 рр. відмічено її зростання в 1,3 раза, або на 30,41%. Проте, в перерахунку на іноземну

валюту, таке зростання є нижчим і становить 29,59%.

Провівши оцінку величини мінімальних доходів фізичних осіб, та провівши їх узгодження до єдиного валютного вимірника (курсу валюти) варто відмітити, що ці показники кардинально різняться за країнами. Якщо величина мінімальних соціальних гарантій в Україні у 2019 році становить 138,12 Євро на місяць, то у Польщі — в 3,8 рази більше, що складає 524,63 Євро на місяць. Житель Німеччини, який

Таблиця 7. Динаміка впливу зміни розміру мінімального доходу фізичних осіб (заробітної плати) на залежні показники, 2017–2019 рр.

Показник	Розмір	Методика розрахунку	Роки		
			2017	2018	2019
Єдиний податок 2 група, грн	20% МЗ*	МЗ x 20%	640,00	774,60	834,60
Розмір максимальної бази оподаткування ЄСВ, грн	15 мінімальних заробітних плат	МЗ x 15	48000,00	55845,00	62595,00
Неоподатковуваний розмір добових, грн	0,1 мінімальна заробітна плата	МЗ x 0,1	320,00	372,30	417,30
Розмір штрафних санкцій за порушення законів України «Про працю»	Наприклад: 30 мінімальних зарплат за одного неоформленого працівника	МЗ x 30	96000,00	111690,00	125190,00
Обмеження розміру оплати декретних, грн/день	Сума декретних за 1 день повинна бути не нижче за суму пороховану на основі мінімальної зарплати на день настання страхового випадку	МЗ / 30,44	105,12	122,31	137,09
Розрахунок розміру штрафних санкцій за неподання звіту про неконтрольовані операції, грн	200-300 мінімальних зарплат	МЗ x 200 (або 300)	640000 - 960000	744600 - 111690	834600 - 1251900
Розмір збору з місць парковки транспортних засобів, грн	0,03 – 0,15 розмірів мінімальних зарплат	МЗ x 0,03 – 0,1%	0,96 - 4,80	1,12 – 5,58	1,25 – 6,26
Розрахунок суми податку на нерухомість, грн/м ²	Не більше як 2% від мінімальної заробітної плати за 1 м ²	МЗ x 2%	64,00	74,46	83,46
Сума неоподаткованих подарнків призерам змагань	50% мінімальної зарплати	ПМ x 0,5	1600,00	1861,50	2086,50
Величина мінімального розміру статутного капіталу акціонерних товариств, тис. грн	1250 розмірів мінімальних заробітних плат	МЗ x 1250	4000,00	4653,75	5216,25

Таблиця 8. Динаміка зміни величини основних показників що залежать від розміру мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму, 2018–2019 рр.

Показник	2019	2018
Мінімальна зарплата на місяць	4173 грн	3723 грн
Прожитковий мінімум для працездатних осіб на місяць	з 1 січня – 1921 грн, з 1 липня – 2007 грн, з 1 грудня – 2102 грн	з 1 січня – 1762 грн, з 1 липня – 1841 грн, з 1 грудня – 1921 грн
Податкова соціальна пільга (ПСП) в місяць	100% ПСП – 960,50 грн (50% прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня звітного року) 150% ПСП – 1440,75 грн 200% ПСП – 1921,00 грн	100% ПСП – 881 грн; 150% ПСП – 1321,50 грн; 200% ПСП – 1762 грн.
Граничний розмір зарплати на місяць, до якої застосовується ПСП	2690 грн (прожитковий мінімум працездатної особи, діючий на 1 січня звітного року, помножений на 1,4 та округлений до найближчих 10 грн)	2470 грн
Максимальна величина бази нарахування ЄСВ в місяць**	62595 грн(15 розмірів мінзарплати)	55845 грн
Максимальний розмір нарахованого ЄСВ в місяць**	13770,90 грн (62595 x 22%).	12285,90 грн
Розмір мінімального страхового внеску ЄСВ (в місяць) за себе для ФОП, самозайнятих осіб та членів фермерського господарства	918,06 грн (4173 x 22%)	819,06 грн
Добові (крім держслужбовців та бюджетників)	у межах території України – 417,30 грн(не більше 0,1 розміру мінзарплати на 1 січня звітного року); за кордон – не більше 80 євро	у межах території України – 372,30 грн; за кордон – не більше 80 євро

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 3].

працює в місяць 160 годин — має мінімальний розмір заробітної плати у 10,65 раз більше, що у еквіваленті євровалюти становить 1470,40€/місяць.

З роками розмір мінімальних доходів фізичних осіб в Україні зростає (з 3200 у 2017 році до 4173 грн у 2019 році).

Збільшення цього показника несе за собою зміну інших величин, які розраховуються на його основі. Так, розмір мінімальної заробітної плати впливає на:

- ставку єдиного податку платників 2 групи, який розраховується як 20% від величини мінімальної заробітної плати;
- розмір максимальної бази ЄСВ, що визначається як 15 мінімальних заробітних плат;
- розмір добових, який визначається як 0,1 мінімальна заробітна плата;
- розмір штрафних санкцій за порушення законів України "Про працю";

- обмеження розміру оплати декретних;
- розрахунок розміру штрафних санкцій за неподання звіту про неконтрольовані операції (до розрахунку береться 200—300 мінімальних зарплат);
- розмір збору з місць паркування транспортних засобів (визначається як 0,03—0,1% від мінімальної заробітної плати);
- розрахунок суми податку на нерухомість (визначається як 2% від мінімальної заробітної плати за 1м²);
- сума неоподаткованих подарунків призерам змагань (розрахунок проводиться як 50% від мінімальної зарплати);
- величина мінімального розміру статутного капіталу акціонерних товариств (визначається як 1250 розмірів мінімальних заробітних плат).

Динаміка впливу зміни розміру мінімального доходу фізичних осіб (заробітної плати) на

Таблиця 9. Прибутковий податок на доходи фізичних осіб у Німеччині та в Україні у 2019 рр.

Величина доходу, Євро в рік	Ставка прибуткового податку, в Німеччині, %	Ставка прибуткового податку, в Україні, %
До 9169	0	18
9170-55960	14	
55961 - 265326	42	
Більше 265326	45	

Джерело: сформовано автором на основі: Средняя и минимальная зарплата в Германии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://hochusvalit.com/germaniya/zarplata-v-germanii> [7]. Дата доступу 26.08.2019 р.

Таблиця 10. Структура оподаткування доходів фізичних осіб

Вид податку	Ставка податку, %
Німеччина	
Пенсійне забезпечення	18,7
Страховання на випадок безробіття	3
Медичне страхування	14,6
Страховання по догляду (інвалідність, старість)	2,55
Страховання від нещасних випадків (лише роботодавця)	1,25
Додатково: Солідарний податок	5,5
Додатково: Церковний податок (для віруючих)	8-9
Україна	
Податок на доходи фізичних осіб (утримання із доходу)	18
Військовий збір (утримання із доходу)	1,5
ЄСВ (нарахування на дохід - сплачує роботодавець)	22

Джерело: сформовано автором на основі Средняя и минимальная зарплата в Германии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://hochusvalit.com/germaniya/zarplata-v-germanii> [7]. Дата доступу 26.08.2019 р.

залежні показники за роками досліджень нами представлено у таблиці 7.

Із проведеного нами аналізу варто відмітити, що із зростанням розміру мінімальної заробітної плати збільшується величина усіх розрахункових на її основі показників.

Судити про позитивне чи негативне значення такого зростання ми не можемо однозначно, оскільки це явище має двояке значення: з однієї сторони, збільшується мінімальна величина доходів фізичних осіб, а з іншої — збільшується податкове навантаження як на працевластувача так і на величину доходу безпосередньо таких осіб.

У процесі планування діяльності підприємства та з метою управління витратами керівному персоналу слід урахувати такі зміни і закласти в структуру витрат.

Крім розміру мінімальної заробітної плати для працівників важливим є показники, що залежать від її зміни (табл. 8).

Аналізуючи розмір доходів фізичних осіб та систему їх оподаткування варто відмітити, що не простою є така схема не лише в Україні. Так,

наприклад, у Німеччині розмір ставок податку та обов'язкові утримання із доходів фізичних осіб є досить високими. Водночас використовується прогресивна шкала оподаткування, яка передбачає збільшення податкових ставок у разі зростання доходу фізичної особи.

Впродовж 2019 року у Німеччині прибутковий податок становить:

Із заробітної плати доходів фізичних осіб Німеччини утримується п'ять видів соціальних утримань, тоді як в Україні — лише два.

У таблиці нами представлено основні види податків, які утримуються із доходів фізичних осіб отриманих у формі заробітної плати у Німеччині в порівнянні із Україною.

Зважаючи на систему оподаткування Німеччини, варто зауважити на лояльності податкової системи України, де сума утримань із доходів фізичних осіб є чи не вдвічі нижчою (табл. 10).

Як видно із таблиці 10, загальна сума обов'язкових утримань із доходів фізичних осіб у Німеччині сягає до 40%, проте за рахунок значного перевищення як мінімальних гарантій, так і розміру середньої величини доходів рівень життя населення є значно вищим.

Оскільки податок на доходи фізичних осіб у 2019 році за період від початку року до 31.08.2019 р. майже на 10% забезпечує поповнення державного бюджету, то державі важливо приділяти значну увагу до правильності нарахування сум утримань із доходів, повноти та своєчасності їх сплати.

Для управлінського персоналу підприємства в процесі планування витрат за статтею "Витрати на оплату праці" важливо враховувати суми утримань із доходів фізичних осіб, оскільки саме вони є причиною що спонукає бажання у працівників працювати неофіційно в схемі тіньової економіки. Водночас здійснюючи неофіційну діяльність особа економить 18% від сплати ПДФО та 1,5 % військового збору, а підприємство — 22% нарахувань на заробітну плату працівника у формі ЄСВ. Проте, провадячи такі дії найбільше програє та ризикує саме працівник, який втрачає можливість отримання соціальних гарантій, накопичення суми коштів на пенсійне забезпечення та обліковуваний страховий стаж. Ризики підприємства при цьому є не меншими, проте обмежуються фінансовими санкціями у формі штрафу у разі виявлення фактів неофіційного працевлаштування. Держава у цій ситуації також виступає як постраждала сторона, яка недоотримала надходжень до казни, та не може в повній мірі реалізувати своїх функцій. Тому ми вважаємо,

що тіньова економіка є абсолютно програтимим варіантом для всіх її учасників, проте час прояву ефекту є різним, і ми його не можемо відразу побачити.

Головним завданням є сформулювати умови господарювання таким чином, щоб брати участь у схемі реалізації тіньової економіки було не вигідним.

Подолавши тіньову економіку на загальнодержавному рівні можливим буде поліпшити соціально-економічне становище в Україні. На нашу думку, для цього необхідно підвищити якість економічної грамотності громадян, включаючи її до всіх напрямків навчальних програм. Економічна грамотність серед активної молоді сприятиме правильному вибору організаційної структури бізнесу, технології його провадження та розуміння відповідальності за економічні правопорушення та наслідки від вчинення економічно неправомірних дій. Формуючи економічно і професійно освічену молодь та створивши сприятливі умови для розвитку малого й середнього бізнесу стане можливим мінімізувати прояви тіньової економіки.

Створюючи сприятливе середовище для роботи малого і середнього бізнесу, можливим стане збільшення їх доходів, а в результаті — і підвищення розмірів оплати праці та отримання більших доходів фізичних осіб. Усі ці дії матимуть прояв синергетичного ефекту для підвищення стану економіки нашої країни в цілому.

З метою підвищення ефективності системи контролю за наявністю на використанні коштів як підприємствами, так і на рівні фізичних осіб доцільно максимально запровадити безготівкові розрахунки через електронні цифрові системи в усіх сферах господарювання та соціально-економічних відносин. Такий підхід дасть можливість у повній мірі контролювати доходи та зіставляти їх співвимірність із понесеними витратами, оперативно виявляючи факти витрачання ресурсів у розмірах вищих, ніж отримано доходів. Аналогічне бачення вирішення проблем мінімізації провів тіньової економіки досліджено та науково обґрунтовано Приступа Т.В., Чайковська М.А. [6].

ВИСНОВКИ

Отже, суми утримань із доходів фізичних осіб є важливою часткою надходжень до державного бюджету. Нами проведено аналіз стану оподаткування доходів фізичних осіб у порівнянні із європейськими країнами. В результаті такої оцінки виявлено досить виважений

підхід до оподаткування доходів громадян України. Проте відмічено, що низький рівень доходів населення, великий розрив між доходами різних соціально-економічних груп населення спонукає до розвитку тіньової економіки. Від прояву фактів необліковуваних та неоподатковуваних доходів фізичних осіб бюджет країни недоотримує значних сум, у результаті чого владні структури стають неспроможними забезпечити соціальні програми в повному обсязі. З метою уникнення тонізації економіки в країні вкрай необхідним є вишукування способів подолання факторів що спонукають її розвиток.

Необхідним для держави є створення умов, за яких поширення тіньового бізнесу та проведення неоподатковуваних розрахунків стане неможливим та не ефективним. Підвищення рівня економічної грамотності фізичних осіб стосовно втрат від отримання неофіційних, неоподаткованих доходів (втрата права на соціальні гарантії, неврахування років діяльності у страховий стаж, недоотримання нарахувань ЄСВ та ін.) спонукатиме до поліпшення соціальної свідомості та відповідальності серед населення. Водночас відмова фізичних осіб від неофіційного працевлаштування сприятиме надходженню до державної скарбниці достатньої суми коштів у формі податків на доходи фізичних осіб. Поповнення держбюджету фінансовими вливаннями дасть можливість реалізувати дії в напрямку забезпечення соціальними гарантіями.

Крім того, підвищення рівня економічної освіченості населення сприятиме обґрунтованому плануванню власного бізнесу та вибору найбільш доцільної системи його оподаткування. Розвиток ефективного малого і середнього бізнесу забезпечить поліпшення півня економічного благополуччя та фінансової незалежності більшої кількості населення, шляхом створення додаткових робочих місць із достатнім рівнем оплати праці, уникаючи проявів елементів тіньового бізнесу.

Одним із способів уникнення можливості поширення проявів тіньової економіки вважаємо цифровізацію та уникнення можливості здійснення готівкових розрахунків як на рівні підприємств, так і на рівні розрахунків із працівниками та підрядчиками.

Література:

1. Демченко М.М. Облік та оподаткування виплат працівникам підприємства у контексті законодавчих змін. Молодий науковець. 2016. № 2 (29). С. 31—37.

2. Доходи держбюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2019/> (дата звернення: 05.09.2019).

3. Загальні тенденції розвитку тіньової економіки в Україні у 2018 році. URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/shadow_2018_04.07.2019__1 (дата звернення: 05.09.2019).

4. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закону України № 2246-VIII від 7 грудня 2018 року. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 50. С. 400.

5. Приварнікова І., Степанюк К. Тіньова економіка: причини, обсяги та шляхи їх зменшення. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2010_2 (дата звернення: 05.09.2019).

6. Приступа Т.В., Чайковська М.А. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. Приазовський економічний вісник. 2019. Випуск 1(12). С. 56—61.

7. Средняя и минимальная зарплата в Германии. URL: <https://hochusvalit.com/germaniya/zarplata-v-germanii> (дата звернення: 05.09.2019).

8. Фостолович В.А. Інформаційні ресурси при формуванні собівартості продукції в системі управління підприємством. Ефективна економіка. №9. 2018. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/162.pdf (дата звернення: 05.09.2019).

9. Фостолович В.А. Корпоративна соціальна відповідальність в сучасному бізнесі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. №6 (34). С. 50—64.

References:

1. Demchenko, M.M. (2016), "Accounting and taxation of employee benefits in the context of legislative changes", Young Scientist, vol. 2 (29), pp. 31—37.

2. MinfinMedia (2019), "The state budget revenues of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2019/> (Accessed 5 September 2019).

3. Issuu Inc. (2018), "General trends of the shadow economy in Ukraine in 2018", available at: https://issuu.com/mineconomdev/docs/shadow_2018_04.07.2019__1 (Accessed 5 September 2019).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the State Budget of Ukraine for 2019", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (Accessed 5 September 2019).

5. Pryvarnykova, I. and Stepaniuk, K. (2010), "Shadow economy: causes, volumes and ways to

reduce them", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2010_2 (Accessed 5 September 2019).

6. Prystupa, T. and Chaikivska, M. (2019), "The shadow economy and her influence on the social and economic development of Ukraine", Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk, vol. 9, pp. 56—61.

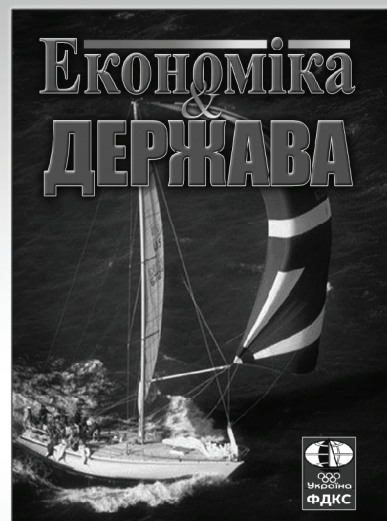
7. hochusvalit.com (2019), "The average and minimum wage in Germany", available at: <https://hochusvalit.com/germaniya/zarplata-v-germanii> (Accessed 5 September 2019).

8. Fostolovych, V. and Fostolovych, R (2018), "Modern approach to enterprise management system taking into account ecosystem assessment data", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 9, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/162.pdf (Accessed 5 September 2019).

9. Fostolovych, V. (2018), "Corporate social responsibility of modern business", Ekonomika. finansy. menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, vol. 9, pp. 50—64.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73